

**АЦЭНАЧНЫЯ НАЙМЕННІ АСОБ
МУЖЧЫНСКАГА ПОЛУ ПАВОДЛЕ
АСАБЛІВАСЦЕЙ ХАРАКТАРУ І ЁНУТРАНЫХ
ЯКАСЦЕЙ, ПАВОДЗІН І ЗВЫЧАК
(НА МАТЭРЫЯЛЕ «СЛОЎНІКА ГРОДЗЕНСКОЙ
ВОБЛАСЦІ» Т. СЦЯШКОВІЧ, 2018)**

У «Слоўніку Гродзенскай вобласці» Т. П. Сцяшковіч намі выяўлена больш за сто лексічных адзінак, якія з'яўляюцца найменнямі асоб мужчынскага полу паводле асаблівасцей характару і ўнутраных якасцей, паводзін і звычак і якія ўтрымліваюць у сваёй семантыцы негатывную (выключна рэдка – пазітыўную) канатацыю. Трэба адзначыць, што прааналізаваная ацэначная лексіка ў дыялектным слоўніку спарадычна суправаджаецца разнастайнымі стылістычнымі паметамі, але большая частка выяўленых ацэначных субстантываў-маскуліна-тываў памет тыпу *зневаж.*, *асудж.*, *абразл.*, *неадабр.*, *пагард.*, *груб.*, *лаянк.* і пад. не мае. У такіх выпадках канатацыя ў лексемах праяўляецца на семантычным (праз значэнне слова або праз кантэкст) або на дэрывацыйным (праз ацэначную матывацыйную базу ці дэрывацыйны фармант) узроўнях.

Найбольшай колькасцю ацэначных адзінак у «Слоўніку Гродзенскай вобласці» вылучаецца група **найменняў асоб мужчынскага полу паводле асаблівасцей паводзін, разнастайных рыс характару і ўнутраных якасцей, якія негатывна ўспрымаюцца ў грамадстве або асуджаюцца: ажыгáнец** м. 'свавольнік' (Альберцін Слон.); **ба́біч** м. 'бабнік' (Валэйшы Вор.); **вахві́стар** м. неадабр. 'прайдзісвет' (Залесаўцы Навагр.); **віж** м. 'хітрэц' (Валоки Кар.); **віжал** м. 'непасада, гарэза' (Вараны Бераст.); **вы́людзень** м. 'вырадак' (Валеўка Навагр.); **вы́пладак** м. 'вырадак' (Каробчыцы Гарадз.); **вы́рвас** м. 'распуснік' (Палонка Дзятл.); **вы́тпук** м. 'неслух, нягоднік' (Ліпнікі Шчуч.); **выяда́ч** м. 'надакучлівы чалавек' (Клешнякі Шчуч.); **даліка́тар** м. 'ганарысты чалавек' (Прывалка Гарадз. (Прывалкі)); **дурэ́ц** м. 'свавольнік' (Навасёлкі Слон.); **згу́бца** м. 'злыдзень' (Парэчка Гарадз.); **злыду́х** м. 'злыдзень' (Залешаны Ваўк.); **з'я́д** м. 'сярззіты чалавек' (Даўгялы Вор.); **калты́жнік** м. 'няшчыры, здрадлівы чалавек' (Коцькі Дзятл.); **кумпéй** м. 'скнара' (Коцькі Дзятл.); **ласу́нчык** м. 'песта' (Сонічы Гарадз.); **лушчэ́нік** і **лушчэ́ннік** м. 'пястун' (Вугольнікі Шчуч.); **марнатра́вец** м. 'гарэза, свавольнік' (Ханявічы Свісл.); **медзяля́н** м. 'свавольнік' (Коцькі Дзятл.); **набі́н** м. 'чалавек, які набіваецца на частаванне' (Монтацішкі Смарг.); **наду́цік** м. 'пануры чалавек' (Мягавічы Іўеўск.); **наўстру́й** м. 'гарэза' (Бабраўнікі Астр.); **нахалю́га** м. 'нахабнік' (Кальчычы Кар.); **не́людзь** м. 'пачварны, страшны чалавек' (Валеўка Навагр.); **нудбо́шнік** м. 'самотны, сумны чалавек' (Прывалка Гарадз.

(Прывалкі)); **няўкóрмак** м. 'чалавек з дрэнным апетытам' (Нагорнікі Дзятл.); **пага́нін** м. 'паганец' (Труднава Кар.); **падвѐй** м. перан. 'нервовы, нястрыманы чалавек' (Касцянева Шчуч.); **падкапа́й** м. абразл. 'скрытны, непрыяцель' (Уша Кар.); **падско́кіч** м. 'рухавы чалавек'. Наш малы падскокіч мінію́ткі ні пасядзіць на ме́сцы (Шылавічы Слон); **падта́кіч** м. неадабр. 'зраднік' (Валэйшы Вор.); **падхляба́ч** м. зневаж. 'падхалім' (Кальчычы Кар.); **паўду́рак** м. абразл. 'свавольнік, неўраўнаважаны' (Буцілы Лід.); **по́ўпрык** м. неадабр. 'непасада' (Дакудава Лід.); **по́цемак** м. перан. 'скрытны чалавек' (Міклашы Дзятл.); **прайдáк** м. 'прайдзісвет' (Прэціма Шчуч.); **прыты́ірак** м. груб. 'неўраўнаважаны, нястрыманы чалавек' (Граўжышкі Ашм.); **пяцкѐль** м. зневаж. 'недарэчны, няўжыўчывы чалавек' (Пялюшаўцы Шчуч.); **разду́рак** м. 'свавольнік' (Сімкава Кар.); **раздурóнец** м. 'гарэза, дураслівец' (Буйкі Дзятл.); **раско́л** м. 'злы, нялітасцівы чалавек' (Крупавя Лід.); **рэспу́ст** м. 'свавольнік, распуснік' (Бершты Шчуч.); **скуралу́п** м. 'мучыцель, бессардэчны чалавек' (Жупраны Ашм.); **слаба́к** м. 'нядужы, бяссільны' (Турэц Кар.); **стыднѝяк** м. 'сарамлівец' (Прывалка Гарадз. (Прывалкі)); **трапяту́н** м. неадабр. 'чалавек, які вонкава стараецца, а па сутнасці абыякава ставіцца да сваёй справы' (Янканцы Ашм.; Магенцы Іўеўск.); **убо́й** м. 'упарты чалавек' (Бабіна Гарадз.); **у́пар** м. 'упарты чалавек' (Сіняўшчына Іўеўск.); **у́рвант** м. 'урвіцель' (Дзягенева Астр.); **харла́к** м. 'нядужы чалавек' (Радзвявічы Маст.); **хва́стун** м. 'задавака, фанабэрысты чалавек' (Бераставіца Бераст.); **хіжа́к** м. 'злы, люты чалавек' (Урцішкі Іўеўск.); **хлѐбнічак** м. 'пястун' (Ханявічы Свісл.); **хутва́ч** м. груб. 'прайдзісвет' (Хрустава Свісл.); **ціхма́н** м. 'ціхоня' (Дубатоўка Сморг.); **шалапо́к** м. 'нячулы, чэрствы чалавек' (Кайшоўка Кар.); **шалахта́й** м. 'распуснік' (Нізяны Ваўк.); **шку́т** м. зневаж. 'няўважлівы, шкадлівы чалавек' (Радзвявічы Маст.); **шугале́й** м. 'шпаркі, нядобразычлівы' (Малькавічы Маст.); **юдаш** м. 'помслівы, злы чалавек' (Варняны Астр.).

Агульнасцю лексічнага значэння аб'ядноўваюцца ў асобную групу ацэначныя **найменні асоб мужчынскага полу паводле разумовых здольнасцей**: **анда́лт** м. 'дурань' (Грамавічы Шчуч.); **баўтру́к** м. зневаж. 'тупы, някемлівы чалавек' (Вугольнікі Шчуч.); **еўлбак** м. лаянк. 'дурань' (Таншчына Сморг.); **прыблуда́к** м. 'някемлівы чалавек' (Мацёшыцы Навагр. (Мацёшыцы)); **стаўду́р** м. зневаж. 'неразумны чалавек' (Любанічы Кар.); **талапѐнь** м. абразл. 'някемлівы чалавек' (Станчыненцы Сморг.); **удо́т** м. абразл. 'някемлівы чалавек' (Бердаўка Навагр.).

Асобныя групы ацэначнай лексікі ў гаворках Гродзеншчыны складаюць сінанімічныя **найменні мужчыны-гультая** (**апо́ўзік** м. 'гультай'. Дзе гэты апо́ўзік зробіць што тóлкам? (Парачаны Лід.); **бімбус**, **бімбу́сь**, **біндзюга́й** м. 'гультай'. Нічо́га ні хо́ча рабіць гэты бімбу́сь, го́жсяя цѐлымі днямі (Цярэшкі Ваўк.); **во́падзень** м. 'гультай'. Гэты во́падзень ня лю́біць мно́га рабіць, а бо́льш паспа́ць (Шылавічы Слон); **памбо́к** м. іран. 'гультай'. Які ж ты памо́к, пасабіць мне нічо́га ні хо́чаш, то дрѝнная звѝчка ў цябе́ (Малое Барава Іўеўск.); **прагу́льнік** м. 'гультай'. Ты ж ні прагу́льнік, што хо́дзіць абы дзень, у цябе́ ж ужо́ ёсьць чым ганара́цца, сто́лькі пасѝяць! (Сялец Лід.); **прачу́ха́нец** м. 'гультай'.

У нас ні завядзэцца прачуханец, што ні захоча рабіць, бо ўсе добра робяць у калхозе, як адзін (Дубароўшчына Дзятл.) і сінанімічныя **найменні мужчыны, які любіць хадзіць (валачыцца) без справы: валача́й** м. 'валацуга'. Есьць людзі валачае, якія валочацца па сьвэту німаведама чаго, у нас жыве адзін такі валача́й, аднекуль здалёк прыехаў (Каробчыцы Гарадз.); **стбо́удар** м. зневаж. 'валацуга' (Бабіна Гарадз.); **цяга́ч** м. груб. 'валацуга' (Галімшчына Ёўеўск.).

Сустрадаецца ў слоўніку Т. П. Сцяшковіч невялікая колькасць **найменняў асоб мужчынскага полу паводле разнастайных звычак (у тым ліку і шкодных): апи́бош** м. 'п'яніца' (Хілякі Бераст.); **галадаме́р** м. 'чалавек, прагны да ежы' (Моцевічы Лід.); **галадамір** м. 'чалавек, прагны да ежы' (Жодзішкі Сморг.); **лажае́д** м. іран. 'чалавек, які любіць паспаць' (Гуршчына Ёўеўск.); **піяк** м. 'п'яніца' (Прывалка Гарадз. (Прывалкі)); **пячкўр** м. іран. 'чалавек, які любіць ляжаць на печы' (Стукалы Маст.).

У асобную групу мэтазгодна вылучыць ацэначныя **найменні асоб мужчынскага полу паводле звычкі трымацца асобна ад людзей: адлю́дак** м. перан. 'дзікун'. Восьці такі адлюдак, нігды ў кампанію ня ідзе, людзэй баіцца (Цярэшкі Ваўк.); **адлю́днік** м. перан. 'дзікун'. Марысі́н чалавек не́жкі адлю́днік, ніко́лі ні пасядзіць зь людзьмі (Касцянева Шчуч.); **во́пусце́нь** м. 'нелюдзімы, самотны чалавек'. Не хадзі́ ты да таго во́пусьце́ня, ё́н людзэ́й баі́цца, усё ка́б аднаму́ сядзе́ць у ха́це, ні да каго́ не зьвярну́цца (Налібакі Навагр.).

Найменні павольнага ў рухах і рабоце мужчыны ў «Слоўніку Гродзенскай вобласці» Т. П. Сцяшковіч прадстаўлены такімі адзінкамі, як **багла́й** м. 'павольны чалавек' (Прывалка Гарадз. (Прывалкі)); **мару́днік** м. 'марудны ў рабоце чалавек' (Каробчыцы Гарадз.); **целямпё́й** м. 'павольны чалавек' (Прэціма Шчуч.); **целяпё́нь** м. 'павольны чалавек' (Крупавя Лід.).

Да ацэначнай лексікі, што характарызуе асобу мужчынскага полу паводле (не)выкарыстання вербальных сродкаў камунікацыі, адносяцца: **найменні мужчыны, які любіць пагаварыць: бо́лбат** м. 'балбатун'. Бо́лбат ты няшчасны! Дзёмка бо́лбат ма́я нашу Зі́ну браць. Настаяшчая і́х фамі́лія Шча́сныя, але па ба́цьку бо́лбату і ўсі́х дзяце́й клічуць бо́лбаты (Каты Сморг.); **выга́р** м. 'балбатун' (Каробчыцы Гарадз.); **калатня́** м. перан. 'балбатун' (Сінькі Сморг.); **тараба́н** м. іран. 'балбатун' (Юбілейная Свісл); **найменні мужчыны, які любіць крычаць: раўба́ч** м. 'крыкун' (Казіміроўка Гарадз.); **раўга́ч** м. 'крыкун' (Дубна Маст.); **найменні мужчыны, які не любіць гаварыць, маўчуна: нямчу́р** м. груб. 'маўклівы чалавек' (Дакудава Лід.); **сэге́нь** м. 'маўклівы чалавек' (Пескі Маст.).

Найменні асобы мужчынскага полу, які любіць жартávaць, прыдумляць, хлусіць, ашукваць, у слоўніку Т. П. Сцяшковіч прадстаўлены наступнымі лексічнымі адзінкамі: **байду́н** м. 'жартаўнік, выдумляка' (Ярэмічы Кар.); **во́шуст** м. 'ашуканец' (Дварэц Дзятл.); **звоб́днік** м. 'манюка' (Кулеўцы Шчуч.); **здрадзі́цель** м. 'ашуканец' (Касцянева Шчуч.); **кашаплёт** м. перан. 'выдумляка' (Азяраны Дзятл.); **лабахта́р** м. зневаж. 'ілгун' (Вараны Бераст.); **лгач** м. 'ілгун, ашуканец'

(Касцянева Шчуч.); *лыгáч* м. 'ілгун' (Гудзінішкі Вор.); *штука́нт* м. 'жартаўнік' (Раготна Дзятл.); *шўмнік* м. 'жартаўнік' (Прывалка Гарадз. (Прывалкі)).

Мужчыну, які любіць смяцца, весяліцца, на Гродзеншчыне называюць *гагатун* м. 'рагатун' (Шчанец Шчуч.); *няўстру́й* м. 'весялун' (Вараны Бераст.).

Дзвюма лексемамі-кампазітамі ў «Слоўніку Гродзенскай вобласці» Т. П. Сцяшковіч прадстаўлены **найменні асоб мужчынскага полу па сацыяльным становішчы, адсутнасці матэрыяльных сродкаў: галапўзавец** м. зневаж. 'бядняк' (Загор'е Кар.); *галапўпак* м. зневаж. 'бядняк' (Дакудава Лід.).

Усе прадстаўленыя вышэй ацэнаныя субстантывы-маскулінатывы маюць адмоўную канатацыю. Адзінаковымі лексемамі ў прааналізаваным слоўніку прадстаўлены **найменні асоб мужчынскага полу паводле асаблівасцей характару і ўнутраных якасцей, якія маюць**, на наш погляд, **станоўчую ацэнку: забатняк** м. 'руплівы чалавек'. Мікола то забатняк, пра ўсё клапаціцца, а жонка яго так сабе (Прывалка Гарадз. (Прывалкі)); *шчасцявэр* м. 'аптыміст'. Будзь, сынку, шчасьцявэрам, бо людзі ў нас не дадучь табé гінучь (Гута Дзятл.).

Спіс скарачэнняў назваў раёнаў

Астр. – Астравецкі, Ашм. – Ашмянскі, Бераст. – Бераставіцкі, Ваўк. – Ваўкавыскі, Вор. – Воранаўскі, Гарадз. – Гарадзенскі, Дзятл. – Дзятлаўскі, Зэльв. – Зэльвенскі, Іўеўск. – Іўеўскі, Кар. – Карэліцкі, Лід. – Лідскі, Маст. – Мастоўскі, Навагр. – Наваградскі, Свісл. – Свіслацкі, Слон. – Слонімска, Смарг. – Смаргонскі, Шчуч. – Шчучынскі.

Літаратура

1. *Сцяшковіч, Т.* Слоўнік Гродзенскай вобласці / Т. Сцяшковіч; рэд. і прадм. Н. Кахан. – 2-е выд., выпраўленае. – Смаленск: Інбелкульт, 2018. – 400 с.

М. В. Ходинская (Беларусь)

ГОРОД: ПРАВО НА БИОГРАФИЮ

Восприятие города как живого организма, который растет, «взрослеет», развивается, меняется, начало постепенно складываться в XIX веке. Биография города оформилась как самостоятельный историко-литературный жанр во второй половине XX века, когда по мере развития туризма стал возрастать спрос на страноведческую литературу и когда началось активное осмысление того, насколько городская среда может воздействовать на судьбу человека.